

Esboç d'una tipologia de l'oració complexa llatina¹

Carles Padilla Carmona
Universitat de València

1) Coordinació i subordinació

En molts aspectes de la sintaxi llatina hi ha un cert consens terminològic. La diferència entre *coordinació* i *subordinació* no ha estat pràcticament qüestionada durant decennis,² encara que alguns

¹ Aquest títol pot recordar l'article de Xavier Gómez Font «L'oració complexa llatina. Aproximació a una tipologia», *Faentia* 16/1 (1995), pp. 21-37. No és així de forma casual: a partir de l'actualització de les diferents propostes de classificació de l'oració composta llatina que presentava el professor Gómez al seu article i de la proposta pròpia que en fa, hem revisat alguns conceptes i ens atrevim a presentar-ne una altra amb la intenció d'englobar tots els tipus d'oració composta en una classificació més senzilla i més oberta, susceptible de ser aplicada també a altres llengües antigues o modernes.

² *Vid.* Alfred Ernout-François Thomas, *Syntaxe Latine*, París, 1984 (2^a ed., 6ª reimpressió), pp. 291: «L'étude de la phrase complexe comprend celle de la coordination par laquelle des propositions indépendants sont reliées extérieurement entre elles, tout en restant au même plan, et, d'autre part, celle de la subordination qui place des propositions dites subordonnées sous la dépendance d'une principale. La syntaxe de subordination représente un état de la langue relativement récent, instituant, entre deux propositions à l'origine autonomes, des rapports comparables à ceux qui se sont établis dans la syntaxe du nom au détriment de la construction appositionnelle». Lisardo Rubio, *Introducción a la sintaxis estructural del latín*, Madrid, 1984 (2), pp. 271-273, també admet la dicotomia coordinació/subordinació, encara que estableix dos tipus de relacions ben diferents: «Una oración compuesta por coordinación está, efectivamente, compuesta por varias oraciones simples, ya que la coordinación no destruye la autonomía de la oraciones simples integradas como elementos de la unidad superior (...) La subordinación es un procedimiento sintáctico (comparable a los procedimientos morfológicos como *amor, amar, amable, amablemente*) para transponer predicaciones enteras». El mateix Rubio cita a Charles Bally, *Linguistique générale*, París, 1965 (4), p. 120, per a qui «la subordinación es la forma suprema de la transposición, la que se apodera de oraciones enteras para hacer de ellas sustantivos, adjetivos o adverbios». Fan referència, òbviament, a la classificació també clàssica de les oracions subordinades en substantives o completives, adjectives o relatives i adverbials o circumstancials.

autors, com veurem a continuació, en difuminen els límits o proposen una triple categorització amb un tipus d'oracions complexes a mitjan camí entre les coordinades i les subordinades. Continuant amb la terminologia podem dir que igualment la major part dels autors coincideixen a identificar coordinació amb *parataxi* i subordinació amb *hipotaxi*, tot i que els termes llatins i grecs, respectivament, no van ser utilitzats a l'antiguitat sols en aquest sentit lingüístic, sinó que provenen del vocabulari militar (com *syntaxis* o *ordinatio*). Aquesta dualitat ha esdevingut tradicional, així com el fet de considerar les construccions subordinants com un estat més recent que el de les coordinants, encara que en moltes ocasions es confon la coordinació amb la mera juxtaposició.

Efectivament, en alguns manuals hom identifica parataxi amb *asíndesi*, cosa que complica un poc les distincions terminològiques. Per a Meillet-Vendryes³ «le rapport de deux propositions est parfois impliqué dans une parataxe, sans conjonction de subordination».⁴

Trobem fins i tot, en Sánchez Salor, una classificació que identifica oració composta amb la definició tradicional d'oració subordinada, deixant de banda les coordinades.⁵ Aquest punt de vista, que

³ *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris, 1948 (2), § 922.

⁴ Així també, els mateixos Ernout-Thomas (*op.cit.* p. 291) en parlar de frases com *cave cadas* o *volo facias* afirmen que «de cet état, qui est celui de la *parataxe*, il subsiste des traces dans des formules, et la langue parlée ne s'en est jamais départie». En el mateix sentit s'expressen R. Kühner-C. Stegman (*Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, II.2, Darmstadt, 1912 <reimpresió 1986>, pp. 148-155) o M. Leumann-J. B. Hofmann-A. Szantyr (*Lateinische Grammatik*, I. *Lateinesche Laut- und Formenlehre*. Munich, 1963, pp. 526-536)

⁵ Eustaquio Sánchez Salor, *Semántica y sintaxis: la oración compuesta latina*, Cáceres, 1993, p. 7: «Hay oración compuesta siempre que cualquiera de los constituyentes que están al lado del verbo, que es el núcleo de la oración, sea o tenga a su vez un verbo. Toda oración, pues, que ocupe el lugar de un constituyente nominal al lado del verbo ha de tener las mismas funciones y los mismos rasgos que tienen los constituyentes nominales que están en torno al verbo. De manera que en toda oración compuesta, una de las dos proposiciones, aquella que no es el núcleo, es la determinación de la otra». *Op.cit.* p. 15: «Pero vayamos a las oraciones. En lo que a ellas se refiere, hay que decir que en toda frase compuesta hay siempre una proposición, aquella que tradicionalmente ha sido llamada *subordinada*, que responde a alguna de las cuestiones anteriores en un de los planos indicados». Fa referència a les qüestions *ubi*, *unde*, *quo*, *qua*, en els plànols espacial, temporal o nocional, seguint la classificació de Lucien Tesnière (*Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959) que ell mateix cita. Sánchez Salor dedica tot el volum a caracteritzar aquests dotze tipus possibles d'oracions subordinades producte d'aquesta doble classificació. També és simptomàtic que al seu llibre, subtítulat «La oración compuesta latina» no faci referència enlloc a les oracions coordinades,

podria semblar estrany a les concepcions tradicionals, és, en canvi, compartit per Harm Pinkster⁶, per a qui les oracions complexes inclouen únicament les subordinades, és a dir «aquellos casos en los cuales encontramos una predicación incrustada funcionando como argumento o satélite de un predicado principal. Las predicaciones incrustadas pueden tomar la forma de oraciones introducidas por un subordinante (p.e. *ne, ut*), pero también la de un Ac(usativo con) I(nfinitivo), gerundio, supino, infinitivo, etc».⁷

2) Correlació

Armand Minard⁸ va afegir un tipus especial dins de les subordinades en l'estudi de la sintaxi vèdica: les *correlatives*. Meillet-Vendryes⁹ ja parlaven de «termes corrélatifs» per a referir-se als enunciats que contenen, a més d'un relatiu o d'una conjunció de subordinació, un correlatiu, és a dir, un *pronom* o una *partícula* que reprén o anuncia el relatiu o la conjunció de subordinació. Igualment s'expressa Pierre Chantraine en estudiar la sintaxi homèrica;¹⁰ per a ell «la corrélation entre deux propositions, dont l'une est sentie comme subordonnée à l'autre, est un des traits les plus importants de la phrase complexe». De forma semblant, però dins de les oracions coordinades, Ernout-Thomas¹¹ introdueixen el «tours corrélatifs servant à coordonner», del tipus *qua ... qua, cum ... tum, modo ... modo, non modo (solum) ... sed (verum) etiam*, etc. Amb aquests antecedents, partint de les llengües indoeuropees i començant per les oracions subordinades per arribar a les coordi-

o més curiós encara podria resultar a alguns que les oracions de relatiu s'estudien completament a part de la resta de subordinades i apareixen en un apèndix del llibre (pp. 253-259). Segons ell, «las oraciones de relativo no son, en principio, la una determinación de la otra, como ocurre en el caso de todas las tratadas hasta ahora, y, consiguientemente, no tienen, al menos las oraciones de relativo que no tienen ningún otro matiz, ninguno de los rasgos que hemos analizado en el caso de las oraciones compuestas anteriores. Para que haya oración de relativo, lo único que se exige es que, a nivel semántico, haya dos oraciones con dos nombres correferenciales, aunque uno de ellos puede ser, en principio, un espacio vacío, que es ocupado, tras una regla de elevación, por un nombre de la otra oración» (p. 253).

⁶ *Sintaxis y semántica del latín*, (trad. Torrego-de la Villa, Madrid, 1995, pp. 125-128.)

⁷ *Op.cit.*, p. 126.

⁸ A. Minard, *La subordination dans la prose védique*, Paris, 1936.

⁹ A. Meillet-J. Vendryes, Paris, *Traité de grammaire comparé des langues classiques*, 1927(2), p. 587.

¹⁰ P. Chantraine, *Grammaire homérique*, II *Syntaxe*, Paris, 1953, p. 236.

¹¹ *Op.cit.* § 434, pp. 452-453.

nades, li correspon a Jean Haudry l'honor d'haver estat el primer a unificar el concepte de correlació i aplicar-lo al llatí.¹² Haudry admet la distinció entre coordinació i subordinació, però afegeix, a més a més, un tercer tipus d'oracions «à mi-chemin», les *correlatives*. En el mateix sentit i seguint la teoria d'Haudry, per a E. Sánchez Salor¹³ els períodes concessius, comparatius, consecutius i condicionals corresponen a esquemes correlatius; les dues frases que els integren (S_1 i S_2) estan a un mateix nivell sintàctic, i no són, per tant, subordinada l'una de l'altra.¹⁴

Christian Touratier¹⁵ es qüestiona si realment es tracta d'un tercer tipus d'oració composta o un cas particular de les tradicionalment considerades. Per a ell una oració com *quanto plura parasti, tanto plura cupis*¹⁶ conté un paral·lelisme únicament formal, atès que *quanto* s'ha de considerar un subordinant i *tanto* un adverbi, de sort que la primera proposició està subordinada a la segona. En les oracions

the less I do, the better I feel (anglès) o
tel pere, tel fils (francès)

hi ha també una correlació encara que no continguin cap conjunció. Conclou, en una crítica clara a Haudry i Sánchez Salor, als que es refereix explícitament, que s'ha de reconèixer que la correlació correspon aleshores a una subordinació o a una coordinació i no és per tant una estructura sintàctica intermèdia que s'ha d'afegir als dos tipus de frases complexes. En una obra més recent¹⁷ dedica un capítol, dins de l'estudi de la frase complexa, a la correlació, però deixa clar que utilitza aquest terme sols per als díptics correlatius, i no per a altres estructures que puguen emprar algun element correlatiu.

¹² «Parataxe, hypotaxe et correlation dans la phrase latine», *Bulletin de la Societe Linguistique de Paris* 68 (1973), pp. 147-186.

¹³ *Sintaxis latina. La correlación*, Cáceres, 1984.

¹⁴ Jordi Redondo (*Curs de sintaxi grega*, València, 2011, <http://roderic.uv.es/handle/10550/21236>) ens recorda que Berthold Delbrück (*Altindische Syntax*, Halle, 1888 <reimpresió Darmstadt, 1976>) i Walter Porzig («Die Hypotaxe im Rigveda I. Die durch die Formen charakterisiererten Sätze und syntaktischen des Rigveda», *IF* 41 (1923), pp. 210-303) ja havien introduït prèviament el terme «díptic correlatiu».

¹⁵ Chr. Touratier, «Phrase complexe et correlation», *Cuadernos de Filología Clásica* 21 (1988), p. 369.

¹⁶ Hor. *Epist.* 2.2, 147-148.

¹⁷ *Syntaxe Latine*, París, 1994, pp. 696-700.

Colette Bodelot¹⁸ repren la teoria d'Haudry, segons la qual totes les subordinades deriven en última instància d'una estructura binària protoindoeuropea la base de la qual seria el «diptyque normal» tipus *qui ... is*. En el cas del llatí, la forma més antiga seria la constituïda pels temes **k^wo-* ... **to-* (*cum ... tum, quam ... tam, etc.*) Una forma més recent reuniria els temes adverbials que comencen per *u-* i *i-* (*ubi ... ibi, ut ... ita, etc.*) Per últim, un nou element en *-i* hauria substituït les antigues formes en *to-* (*qui ... is, quod ... id, etc.*)

Sobre la base d'aquests tres tipus primitius de correlació, el llatí pot realitzar encara altres innovacions, les més freqüents de les quals són la inversió del díptic (*tam ... quam*), la substitució del correlatiu per un altre no relacionat etimològicament (*ut ... sic*), la inversió més fusió (*tamquam, sicut*), o fins i tot la supressió del correlatiu (*cum, ut, qui, quomodo, etc.*) D'aquesta manera, els diferents tipus de subordinació poden aparèixer anunciats per un anafòric, represos per un catafòric o testimoniats sense correlatiu. L'estructura binària, per últim, pot donar lloc a relacions de coordinació, com per exemple *cum ... tum*.¹⁹ Bodelot no s'oblida, però, de les crítiques de Serbat a les teories d'Haudry i de Sánchez Salor. Per a Serbat, ens recorda, la funció sintàctica de les formes en **k^wo-* és la de nominalitzar una frase verbal:

Bene amat (frase verbal) > *Qui bene amat* (frase nominal)²⁰

Benveniste ja havia fet notar aquesta sinonímia sintàctica en el seu estudi de la frase relativa i havia constatat que la funció del relatiu en alguns casos estava exercida per un demostratiu.²¹

Bodelot conclou que tot i que les dues perspectives són divergents hi ha un punt en comú: «la notion grammaticale de la phrase complexe est étroitement liée aux concepts de structure binaire, d'anaphore, de cataphore et de corrélation».²²

¹⁸ «Anaphore, cataphore et corrélation : approche générale de la problématique dans l'optique de la phrase complexe», en C. Bodelot (ed.), *Anaphore, cataphore et corrélation en Latin*, Clermont-Ferrand, 2004, pp. 13-26.

¹⁹ *Op.cit.*, pp. 13-15. Ernout-Thomas (*op.cit.* § 434, pp. 452-453) parlen dels «girs correlatius que serveixen per a coordinar»: *qua ... qua, cum ... tum, modo ... modo, non solum ... sed etiam, etc.*

²⁰ *Op.cit.*, pp. 15-17.

²¹ É. Benveniste, «La phrase relative, problème de linguistique générale», *BSL* 53 (1957-58) (= *Problèmes de linguistique générale* I, París, 1966, pp. 208-222.)

²² *Op.cit.*, p. 17.

Gómez Font²³ admet correlació i «termes correlatius» tant en la coordinació com en la subordinació, però no com una categoria a part, com fan Haudry i Sánchez Salor.

3) Interordinació

Al treball esmentat, Xavier Gómez Font, seguint la terminologia i el concepte introduït per A. García Berrio a l'estudi de l'espanyol²⁴ i M. J. Cuenca al del català,²⁵ i abandonant la noció de correlació, proposa un tercer tipus d'oracions complexes en llatí: les *interordinades*. Una vegada més hem de tornar a Ernout-Thomas, que introduïen el concepte d'*interdependència* en parlar dels períodes condicionals: «Phrase conditionnelle, où, à proprement parler, il n'y a ni principale ni subordonnée, mais *interdependance* de deux propositions solidaires, qui ne peuvent exister l'une sans l'autre et n'ont de sens que l'une par l'autre».²⁶

Segons Gómez Font «en la coordinació, hom tindria una relació de constelació, amb unes construccions recursives i simètriques, ço és, que hom podria alterar l'ordre dels elements units sense modificar-ne el significat o la gramaticalitat. En la subordinació, s'hi produiria una relació de determinació, amb unes construccions asimètriques i recursives cícliques (no lineals, com les coordenades) en tant que cada vegada que s'hi afegeix un nou element es produeix un canvi de jerarquia. En la *interordinació* tindriem la unió de dues clàusules que mantenen una relació d'*interdependència*. Sempre es tracta d'una *estructura bipolar*, és a dir, conformada per només dos elements (generalment clàusules), alhora que són *construccions asimètriques*, atès que el canvi d'ordre d'aquestes comporta, almenys, un canvi de significat».²⁷

Representa gràficament aquestes característiques de la manera següent:

²³ *Op.cit.*, pp. 25-28.

²⁴ «Bosquejo para una descripción de la frase compleja en español», *Anales de la Universidad de Murcia*, 28 (1970), pp. 209-223.

²⁵ «Una justificació liminar del concepte d'interordinació», *Homenaje al profesor J. Benlloch Zimmermann. Quaderns de Filologia*, Valencia, 1988, pp. 67-74.

²⁶ *Op.cit.*, p. 374.

²⁷ *Op.cit.*, p. 29.

	interdependència	bipolaritat	simetria
Coordinació	-	-	+
Interordinació	+	+	-
Subordinació	-	-	-

Si observem amb atenció aquest quadre, interordinació i subordinació comparteixen la característica de «absència de simetria», front a coordinació («presència de simetria»); queden, per tant, dues característiques que segons Gómez Font serien les distintives de la interordinació: *interdependència* i *bipolaritat*.

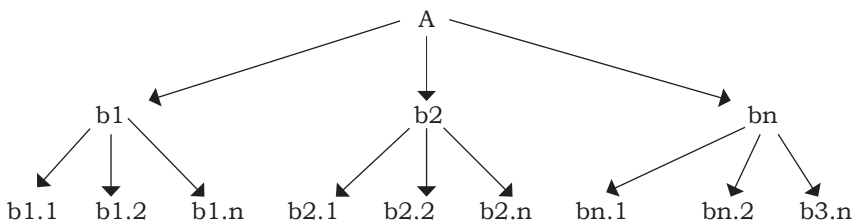
Interdependència, d'acord amb allò explicat fins ara i el que podem llegir als treballs esmentats, entenem que és sinònim d'interordinació i, per tant no seria pertinent afirmar que «dues oracions estan interordinades perquè són interdependents» o viceversa. *Bipolaritat*, és en definitiva el mateix que «estructura binària», base de la correlació i dels diferents tipus de subordinació (Haudry). Si hem d'entendre més exactament bipolaritat com «no recurrència», atès que la recurrència era per definició una característica que compartien coordinació i subordinació en paraules de Gómez Font, no podem estar d'acord.

Les relacions (lògiques) de coordinació són simètriques (és a dir, al mateix nivell sintàctic) i amb possibilitat de recurrència horitzontal. Les relacions (lògiques) de subordinació són asimètriques (a distint nivell sintàctic) i amb possibilitat de recurrència vertical.

Coordinació:

A + B (+ C ... + n)

Subordinació:

Estem totalment d'acord amb la característica que proposa Gómez Font per a les oracions subordinades: «cada vegada que s'hi afegeix un nou element es produeix un canvi de jerarquia»; així «A» és l'oració «principal» per a «b1», que és una oració subordinada respecte a «A». En canvi, quan apareix «b1.1», «b1» es converteix en la seua oració «principal», i així successivament. D'aquesta manera, les relacions de subordinació, encara que puguen ser recurrents són sempre bipolars (o binàries).

Segons això, el quadre anterior es podria simplificar notablement:

	bipolaritat	simetria
Coordinació	-	+
Subordinació	+	-

4) Síndesi i asíndesi

Com hem vist en l'epígraf 1, en alguns manuals hom identifica, erròniament al nostre parer, parataxi amb *asíndesi*. Al costat d'això hi ha qui oposa la juxtaposició, com a unió asindètica, a coordinació i subordinació, com a manifestació de la unió sindètica.²⁸ Per a Sánchez Salor²⁹ la juxtaposició no és un cas de composició oracional, en no tenir marca formal, sinó que s'ha de considerar una variant estilística de les oracions que porten conjunció.

Estem més a prop de l'opinió de Chr. Lehmann,³⁰ per a qui la presència o absència de connectors entre dues clàusules no té res a veure amb la parataxi o la hipotaxi, sinó que és exclusivament una qüestió de *síndesi*. En un altre treball distingeix clarament entre *síndesi* i *asíndesi*, i la seua (no) relació amb les oracions coordinades i subordinades:³¹

²⁸ Vid. M.J. Cuenca, *L'oració composta (I): La coordinació*, València, 1988, p. 37. Gómez Font, *op.cit.*, p. 24.

²⁹ 1984, p. 5.

³⁰ «Latin subordination in typological perspective», *Subordination and others topics in Latin: Proceedings of the third Colloquium on Latin linguistics*, Bolònia, 1989, p. 171.

³¹ *Grammatisches Metapädeutikum*, [Http://www.christianlehmann.eu/ling/lg_system/grammar/nexion/complex_index.html](http://www.christianlehmann.eu/ling/lg_system/grammar/nexion/complex_index.html). Basic concepts.

The Greek *syndesis* literally means 'binding together'. It refers to the use of connectives that link clauses with each other. *Asyndesis* is the absence of such connectives, i.e. the mere *juxtaposition* of clauses (...) In other words, explicitness of linking –syndesis vs. asyndesis and the particular connectives employed– is a low-level parameter in the semasiological approach. Complex constructions are not primarily classified by the connective employed (as in many traditional and early structuralist treatments), but by the other parameters of complex-sentence formation (...) A word connecting two clauses is traditionally called a *conjunction*. A conjunction of a subordinate clause is sometimes called '*subjunction*'. Here, such formatives will be called *connectives*.

Lehmann admet el díptic correlatiu, però sempre dins de les oracions subordinades, no com un tercer tipus d'oració complexa:

The *correlative diptych* (term introduced by Haudry in 1973) is a specific variety of complex sentence whose subordinate clause is adjoined: at the highest syntactic level, the sentence is bipartite, consisting of an adjoined subordinate clause and a main clause. A certain syntactic category (nominal, adjectival or adverbial) occurs in both clauses, represented by some kind of indefinite or relative pronoun in the subordinate clause and some kind of demonstrative pronoun in the main clause. The relation between these two pronouns is called *correlation*. This structure is interpreted as a correlation between the two clauses such that the subordinate clause delimits a certain concept whose core is the indefinite pronoun and which is taken up by the demonstrative pronoun in the main clause.

Posa, entre altres, aquest exemple:

Cave tu *idem* faxis alii *quod* servi solent! (Pl. As. 256)

5) La nostra proposta de classificació

Com hem pogut comprovar, tot i que algunes línies generals sí són coincidents, no hi ha un consens clar i definitiu a l'hora de classificar els diferents tipus d'oració composta llatina. De vegades s'exclou la parataxi, de vegades es confon amb l'asíndesi, es dubta entre correlació i interordinació, s'exclouen les subordinades adjectives, etc. A fi d'integrar totes les teories precedents i, més important, amb la intenció d'organitzar totes les diferents tipologies presentades fins ara d'oració composta (llatina), proposem una nova classificació atenent a dos criteris transversals: el nivell sintàctic i la presència o absència de nexa.

En primer lloc, segons el nivell sintàctic distingirem entre **coordinació** (suma de dues o més oracions simples, al mateix nivell sintàctic, sense cap marca formal ni lògica de subordinació)³² i **subordinació** (una oració, la subordinada, se situa en un nivell sintàctic inferior a una altra, la principal, mitjançant marques formals o lògiques). Si reprenem els trets que proposava Gómez Font, simplificats per nosaltres, podem caracteritzar-les així:

Coordinació	- bipolaritat	+ simetria
Subordinació	+ bipolaritat	- simetria

Però sempre hem d'entendre *simetria* com «el fet de pertànyer a un mateix nivell sintàctic» i *bipolaritat* com «el fet d'establir les relacions entre els elements de dos en dos». En l'exemple de la nota 32 '*huc illuc*', els dos adverbis estan coordinats perquè són simètrics i perquè no són bipolars; se'ls podrien afegir altres elements amb la mateixa funció sintàctica: '*huc, illuc, domi, ruri...*', igual que '*lingua, institutis, legibus*' o '*ueni, uidi, uici*'. La coordinació sempre s'ha de donar entre elements homogenis; quan Catul diu:

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.

*Nescio, sed fieri sentio et excrucior.*³³

coordina, és a dir, posa en un mateix nivell, en una posició d'equilibri, *odi/amo, sentio/excrucior, nescio/sentio-excrucior*. En la primera parella hi ha una clara antítesi, en la segona una gradació i en la tercera una antítesi major que gairebé trenca l'equilibri (*sed = tamen*). En *quare id faciam/fortasse requiris* es produeix un desequilibri formal, marcat pel subjuntiu *faciam*. Si trobarem '*quare*

³² La coordinació també pot tenir lloc amb elements inferiors a l'oració i en aquest cas pot estar igualment marcada o no per conjuncions: *huc illuc, plus minus, serius ocius, Iuppiter optimus Maximus. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt* (Caes. Gal. 1.1) (asindètica); *domi bellique, senatus populusque Romanus. Mars sive Mavors bellis praesidet. Veterem et non ignobilem* (Cic. Brut. 315) (sindètica). En una oració com '*vive diu ac feliciter*' es pot entendre que la conjunció uneix simplement els dos adverbis o que realment està unint dues oracions i que el verb de la segona s'ha el·lidit: *vive diu ac vive feliciter*. No obstant això, com que el llatí, igual que moltes altres llengües, permet aquesta construcció «simplificada», hem d'acceptar que les conjuncions coordinants serveixen per unir tant oracions com sintagmes o paraules aïllades.

³³ *Carmina* 85.

id facio? -*fortasse requiris*' el sentit de les dues frases no canviaria, però la seua relació bipolar es trencaria, ajudada també per una diferent entonació.

Virgili, en canvi, és més audaç: *timeo Danaos et dona ferentis*,³⁴ s'atreveix a dir. La parella *Danaos/dona ferentis*, sintàcticament assimilable (dos complements de *timeo* coordinats), no suporta, en canvi, l'equilibri, ajudada per la forta antítesi *timeo/dona*, i trenca el nexa *et*, el seu punt d'unió, que deixa de ser una conjunció de coordinació i es converteix en un subordinant (= *quamquam dona ferant*).

En molts altres casos una oració aparentment coordinada pot ser realment una subordinada. Ernout-Thomas ens parlen de les coordinades *explicatives* (*enim, nam, namque, etenim*) i *conclusives* (*ergo, igitur, itaque, quamobrem, quapropter, quocirca, proinde*)³⁵. Lisardo Rubio les anomena *causals* i *conclusives*.³⁶ Igualment, en el sentit contrari podem trobar subordinades amb un valor coordinant, com ara el *relatif de liaison* tipus *quibus rebus cognitis*.³⁷

Si estem d'acord que la relació entre una oració subordinada i la seua oració principal és sempre bipolar (Cuenca, Gómez Font), binària (Haudry, Bodelot) o bipartita (Lehmann), no és necessari buscar un tercer tipus d'oració complexa el tret distintiu de la qual siga precisament aquest.

Segons la presència o absència de nexa distingirem entre **asíndesi** (com a sinònim de *juxtaposició*, és a dir, sense cap nexa), **síndesi** (amb un únic nexa) i **polisíndesi** (amb més d'un nexa). L'absència de nexa o la presència d'un o més d'aquests no està lligada a la distinció coordinada/subordinada. Els nexes poden especificar o, en alguns casos, emfatitzar la relació entre dues o més oracions, però insistim, aquesta relació no està marcada per l'absència o presència de connector o connectors. En el cas de les correlacions, coordinants o subordinants, la presència de pronoms, adverbis o altres partícules pot servir per a subratllar el tipus de

³⁴ *Aen*, 2, 49.

³⁵ *Op.cit.*, §§ 432-433, pp. 450-452.

³⁶ *Op.cit.*, pp. 385-386. García Berrio, *op.cit.*, p. 221, afirma: «La llamada coordinación adversativa ... nos aparece como el tipo límite entre la coordinación y la subordinación». Posa l'exemple: «Julían es bueno pero tiene mal genio».

³⁷ Ernout-Thomas, *op.cit.*, § 423, pp. 438-439. «Le relatif dit de liaison reprend un élément ou l'idée d'ensemble d'une phrase antérieure. Il perd sa valeur de subordonnant et équivaut à *is* accompagné d'une particule : *at, atque, autem, enim, et, igitur, nam*, etc».

relació que s'estableix entre dues oracions. En un sentit estricte, parlariem de *polisíndesi* (= *polisíndeton*) quan en les dues oracions apareixen conjuncions (*neque ... neque, et ... et*, etc), en un sentit ampli inclouríem aquells casos en què la conjunció és anunciada anafòricament o resposta catafòricament per un altre element (*is ... qui, ut ... ita*, etc).

De l'encreuament dels dos criteris proposats surten 6 tipus diferents d'oració complexa, que en esquema podrien representar-se així:

	a. COORDINACIÓ (=PARATAXI) (mateix nivell sintàctic)	b. SUBORDINACIÓ (=HIPOTAXI) (diferent nivell sintàctic)
1. ASÍNDESI (absència de nexes)	1a. Coordinació asindètica	1b. Subordinació asindètica
2. SÍNDESI (un únic nexes)	2a. Coordinació sindètica	2b. Subordinació sindètica
3. POLISÍNDESI (dos o més nexes)	3a. Coordinació polisindètica	3b. Subordinació polisintètica

1. ASÍNDESI. Dóna resposta a tots els casos de *juxtaposició*. Encara que aquesta se circumscriu per a alguns autors, com hem vist, a la coordinació,³⁸ nosaltres considerem que la construcció asindètica es pot donar tant en coordinació com en subordinació. De vegades es pot considerar un arcaisme, d'altres un recurs estilístic i d'altres, per últim, obeeix a un criteri d'economia lingüística. És difícil d'establir criteris per distingir entre una oració composta asindètica i dues o més oracions totalment independents. L'absència de nexes no facilita aquesta distinció i per això haurem d'atendre altres elements com ara la identitat del subjecte, la coincidència del mode o del temps verbal, la relació lògica o circumstancial, etc. Alguns exemples:

- 1a. Coordinació asindètica.
Veni, vidi, vici (Veni, vidi *et* vici)

³⁸ L. Rubio, *op.cit.*, pp. 366-369.

Velim nolim (Velim *aut* nolim)

ANG.: Stay there, don't move (Stay there *and* don't move)

1b. Subordinació asindètica.

Volo facias

Intercludat necesse est (Cic.)

Te oro des operam (Cic.)

ANG.: I hope you win (I hope *that* you win)

He's the man I saw yesterday (Hes's the man *whom* I saw yesterday)

2. SÍNDESI. Tant en oracions coordinades com en subordinades es caracteritza per la presència d'un únic nexa, que pot ser una conjunció, un pronom, un adverb, o una construcció equivalent, com ara un gir preposicional o una forma no personal d'un verb.

2a. Coordinació sindètica:

Odi *et* amo.

Peteres *vel* potius rogares (Cic. *Phil.* 2.76)

ANG.: I understand you, *but* I don't agree with you.

2b. Subordinació sindètica:

Timeo *ne* venias.

Puer *quem* vedis meus amicus est.

Corpora iuvenum *firmari* labore voluerunt (Cic. *Tusc.* 2.36)

Domus *ubi* habitamus magna est.

ANG.: I like the garden *where* we play.

Tell me *that* it's true.

The man *who* lives there is my teacher.

I want you *to stay* here.

3. POLISÍNDESI. La presència de dos o més nexes es pot donar igualment amb la coordinació i la subordinació. Alguns exemples de correlació es poden explicar com a polisíndesi amb un valor emfàtic, mentre que altres casos de polisíndesi responen a motivacions estilístiques. En els exemples repassem algunes de les construccions més freqüents en llatí i en anglès, sense pretendre ser exhaustius.

3a. Coordinació polisindètica:

Non solum ... verum/verum etiam

Modo ... modo

Neque ... neque

Nunc ... nunc

Tum ... tum

Et ... et

Aut ... aut

ANG.: Not only ... but also

Both ... and
 Either ... or
 3b. Subordinació polisindètica:
 Eo, idcirco, ob eam rem, ob eam causam ... ut / ne ... (Finals)
 Eo, ideo, idcirco, propterea, ob hanc causam, ob eam rem ... quod / quia (Causals)
 Propterea, idcirco ... quoniam (Causals)
 Non quod / quia .. sed quia (Causals)
 Adeo, ita, tam, talis, tantus, tantum ... ut / ut non (Consecutives)
 Etsi, etiamsi, tamensi, tamenetsi ... tamen (Concessives)
 Quamquam, quamvis, licet ... tamen (Concessives)
 Licet, quamlibet, cum ... tamen (Concessives)
 Ut, sicut, velut, tamquam, quemadmodum ... ita / sic (Comparatives)
 Cf. *Vt sementem feceris, ita metes* (Cic. *de Or.* 2, 261)
 Quo magis ... eo magis (Comp.)
 Quanto magis ... tanto magis (Comp.)
 Tam ... quam (Comp.)
 Tantus ... quantus (Comp.)³⁹
 Cum ... tum (Temporal)⁴⁰
 Tum ... cum (Temp.)
 Ut ... cum / Cum ... ut (Temp.)
 Tum ... postquam / Postquam ... tum (Temp.)
 Quando ... tum / Tum ... quando (Temp.)
 Tum ... tum (Temp.)⁴¹
 ANG.: I'm so happy *that* I could dance.
 If ... then
 Because ... therefore
 Although ... nevertheless

5) Bibliografia

- BALLY, Ch., *Linguistique générale*, Paris, 1965 (4).
 CHANTRAINE, P., *Grammaire homérique*, II *Syntaxe*, Paris, 1953.
 CUENCA, M. J., *L'oració composta* (I): *La coordinació*, València, 1988.
 —, «Una justificació liminar del concepte d'interordinació», *Homenaje al profesor J. Benlloch Zimmermann. Quaderns de Filologia*, València, 1988, pp. 67-74.

³⁹ Moltes d'aquestes correlacions comparatives serveixen també per relacionar elements inferiors a l'oració, de manera que es poden interpretar com correlacions coordinants: *magis fides eius quam fortuna petunda erat* (Sal. *Iug.* 1.5). *Tam ferre ... quam contemnere* (Cic. *Att.* 13.20.4). *Aeque ac, aeque quam*, equivalen a *tam quam* i a *atque ... atque*.

⁴⁰ També amb valor coordinant.

⁴¹ Idem nota anterior.

- ERNOUT, A. y THOMAS, F., *Syntaxe Latine*, París, 1984 (2-6ª reimpressió).
- GARCÍA BERRIO, A., «Bosquejo para una descripción de la frase compleja en español», *Anales de la Universidad de Murcia*, 28 (1970), pp. 209-223.
- GÓMEZ FONT, X., «L'oració complexa llatina. Aproximació a una tipologia», *Faentia* 16/1 (1995), pp. 21-37.
- HAUDRY, J., «Parataxe, hypotaxe et correlation dans la phrase latine», *Bulletin de la Societe Linguistique de Paris* 68 (1973), pp. 147-186.
- KÜHNER, R. y C. STEGMAN, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, II.2, Darmstadt, 1912 (reimpressió 1986).
- LEHMANN, Chr., «Latin subordination in Typological perspective», *Subordination and other topics in Latin: Proceedings of the third colloquium on Latin Linguistics*, (Bolònia 1-5 abril 1985), Bolònia, 1989, pp. 153-180.
- , *Grammatisches Metapädeutikum*, (http://www.christianlehmann.eu/ling/lg_system/grammar/nexion/complex_index.html). Basic concepts).
- LEUMANN, M.; J. B. HOFMANN y A. SZANTYR, *Lateinische Grammatik*, I. *Lateinesche Laut- und Formenlehre*. Munich, 1963.
- MEILLET, A., y J. VENDRYES, *Traité de grammaire comparé des langues classiques*, París, 1927(2).
- MINARD, A., *La subordination dans la prose védique*, París, 1936.
- PINKSTER, H., *Sintaxis y semántica del latín*, (trad. Torrego-de la Villa) Madrid, 1995.
- REDONDO, J., *Curs de sintaxi grega*, València, 2011, <http://roderic.uv.es/handle/10550/21236>.
- RUBIO, L., *Introducción a la sintaxis estructural del latín*, Barcelona, 1984 (2 edició en un volum).
- SÁNCHEZ SALOR, E., *Sintaxis latina. La correlación*, Cáceres, 1984.
- , *Semántica y sintaxis: la oración compuesta latina*, Cáceres, 1993.
- TOURATIER, Chr., «Phrase complexe et correlation», *Cuadernos de Filología Clásica* 21 (1988), pp. 367-372.
- , *Syntaxe Latine*, París, 1994.

PADILLA CARMONA, Carles, «Esboç d'una tipologia de l'oració complexa llatina», *SPhV* 14 (2012), pp. 109-124.

RESUM

Proposem una nova classificació de l'oració complexa llatina atenent dos criteris transversals: el nivell sintàctic i la presència o absència de nexa. Segons el nivell sintàctic distingirem entre coordinació (suma d'oracions simples, al mateix nivell sintàctic, sense cap marca formal ni lògica de subordinació) i subordinació (una oració, la subordinada, se situa en un nivell sintàctic inferior a una altra, la principal, mitjançant marques formals o lògiques). Segons la presència o absència de nexa distingirem entre asíndesi (sense nexa), síndesi (amb un únic nexa) i polisíndesi (amb més d'un nexa). De l'encreuament d'aquests dos criteris surten 6 tipus diferents d'oració.

PARAULES CLAU: Oració complexa; coordinació; subordinació; correlació; asíndesi; síndesi; polisíndesi.

ABSTRACT

We propose a new classification of the Latin complex sentence taking into account two transversal criteria: the syntactic level and the presence or absence of a nexus. Regarding the syntactic level we can distinguish between coordination (addition of simple sentences, at the same syntactic level, with no formal or logical marks of subordination) and subordination (one sentence, the subordinate one, is at a lower syntactical level than the other, the main sentence, by using formal or logical marks).

Based on the presence or absence of a nexus we distinguish between asyndesis (no link), syndesis (with a single link) and polysyndesis (more than one link). The intersection of these two criteria results into 6 different types of sentence.

KEYWORDS: Complex sentence; coordination; subordination; correlation; asyndesis; syndesis; polysyndesis.